

4. Дорошенко К. Світові інтелектуали про наслідки пандемії коронавірусу для людства. URL: <https://suspilne.media/20654-svitovi-intelektuali-pro-naslidki-pandemii-koronavirusu-dla-ludstva/>

5. Куди рухається людство? Цікаві факти про населення планети. URL: https://radiotrek.rv.ua/news/kudy_ruhaietsya_lyudstvo_tsikavi_fakty_pro_na_selennya_planety_253116.html

6. Деркач Н. Чи стане коронавірус кінцем глобалізації? URL: <https://adastra.org.ua/blog/chi-stane-koronavirus-kincem-globalizacii/>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-120-6-35>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНІ

Швед З. В.

*доктор філософських наук,
професор кафедри релігієзнавства філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Досвід викладання релігієзнавчих дисциплін в Україні має тривалу історію. За останнє десятиліття спостерігається переорієнтація відповідних освітніх програм, з урахуванням практичних потреб ринку праці, актуальності вивчення державно-конфесійних відносин, моделювання взаємодії релігії з різними соціальними, правовими, суспільними інститутами. За нашим переконанням, отримання практичних навичок використання сучасних методологічних підходів у вивченні релігії повинно стати невід'ємною складовою підготовки майбутніх фахівців. З цією метою нами впроваджується такий підхід до аналізу поточної релігійної ситуації, у якому ключове місце посідає опробування сучасних моделей трактування взаємовідносин суб'єктів релігійно-політичного простору.

Сучасні дослідження взаємодії релігійного та політичного середовища набуває актуальності, у зв'язку з тим, що в Україні спостерігаються суттєві зміни в релігійному житті після проголошення автокефалії Православної Церкви в Україні. Ці важливі процеси вплинули не тільки на православне життя в цілому, але і на суть і структуру

міжконфесійних відносин, форми і способи забезпечення релігійних потреб громадян України.

У нашому дослідженні релігійно-політичний простір буде розглядатися як соціальний інститут який включає релігійні і політичні організації (суб'єкти), функціональний зв'язок між цими суб'єктами, забезпечується на різних рівнях (локальному, регіональному, загальнодержавному). Для аналізу організації процесу функціонування релігійних та політичних суб'єктів ми будемо послуговуватися підходом, запропонованим Оленою Бортніковою в монографії «Взаємодія релігії і політики: теорія і методологія». Посилаючись на сучасні дослідження в релігієзнавстві та політології автор пропонує використовувати модель «інституційної матриці», яка відображає структурні елементи релігійно-політичного простору, процес взаємодії цих елементів, відносини між цими елементами. Елементами структури релігійно-політичного простору є з одного боку релігійні інститути, тобто «множина варіантів підсистем релігійного простору» [1, с. 249] (релігійні громади, центри, управління; монастирі, місії, духовні навчальні заклади тощо). Другою складовою релігійно-політичного простору є політичні інститути (органи владних повноважень, політичні партії, громадські організації тощо). Взаємодія структурних елементів релігійно-політичного простору характеризується рухом певної інформації, «прямими та зворотними зв'язками між його елементами, які постійно змінюються і активно діють» [1, с.156]. У цій дуальній системі яскраво представлені три сфери: публічно-політична, суспільна та релігійна. І якщо донедавна суспільство перебувало за межами традиційного дискурсу державно-конфесійних відносин, то за останні п'ять років ситуація в релігійному ландшафті України суттєво змінилася. Як зазначав Віктор Єленський «релігія стала серйозним чинником антиукраїнської політичної і воєнної мобілізації, а структури Московського патріархату на території України – однією з найбільш організованих і легально існуючих сил, що демотивували спротив агресії, поширювали кремлівський нарратив і розповсюджували капітулянтські настрої» [3, с.26].

У нашому дослідженні ми будемо використовувати відкриті джерела для отримання оперативної інформації про релігійну ситуацію в Україні. Це аналітичні звіти Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (<https://dessa.gov.ua/>), сайт релігійно-інформаційної служби України (ПІСУ <https://risu.ua/>), дані Центру Розумкова (<https://razumkov.org.ua/>). Згідно з висновками Центру Розумкова у поточному 2021 році можна спостерігати певне ускладнення відносин між державною та Церквою та загострення міжконфесійних

стосунків, що дається взяти наприклад у конфлікті між ПЦУ та УПЦ КП. Як зазначається у джерелі «суперечливі позиції місцевих органів влади в питаннях реєстрації зміни православними громадами юрисдикції руйнує цілісність державної політики в церковно-конфесійній сфері» [5]. У матеріалі також наголошено, що відсутність консolidованої державної політики у цьому питанні створює прецеденти певної заангажованості місцевих органів владних повноважень та протекціонізм на користь тих чи інших релігійних об'єднань. За нашим переконанням така ситуація може бути подоланою, якщо при її аналізі ми будемо виходити послуговуватися моделлю інституційної матриці. У цій моделі пропонується розглядати параметри взаємодії релігійних та політичних суб'єктів з урахуванням кількісних та якісних параметрів. Кількісні параметри можна відслідкувати при фактичному спостереженні за щільністю, інтенсивністю контактів між суб'єктами, соціологічним даним, щодо довіри/недовіри громадян церкви чи держави. Якісний параметр включає так звані концептуальний та ідеальний ресурси, кожен з яких має свої показники, що дозволяє оцінити модель установок у відносинах між суб'єктами релігійно-політичного простору як відкриті/закриті та активні/пасивні. Тут мовиться про установки або діалогу, або капітуляції, або ізоляції, або агресії. Для такого підходу вкрай важливим стає фактор суб'єктивної налаштованості учасників комунікації. Цей соціально-психологічний фактор визначається засадничими принципами, на які орієнтована співпраця та стратегією взаємодії, успішність якої залежить від визнання легітимності принципів такої взаємодії. Прикладом активної участі релігійних інституцій у суспільно значущих подіях 2013-2021 років є позиція Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій ВРЦіРО [2]. Починаючи з Революції Гідності і до сьогодні ВРЦіРО своїми спільними заявами та зверненнями неодноразово засвідчувала важливість діалогу в українському суспільстві та сприяла утворенню нових інститутів релігійно-політичного простору (наприклад капеланство). Інший не менш цікавий приклад істотиться у соціальній концепції мусульман України. Так в частині «Іслам та патріотизм» ми знаходимо дуже важливу тезу про те, що Україна є спільною батьківщиною всіх її громадян, і тому «Мусульмани України обстоюють збереження та розвиток національної ідентичності та мови. Вони підтримують українську мову як єдину державну, а кримськотатарську – як мову корінного народу Криму; підтримують культуру та традиції національних меншин України. Захист Батьківщини – громадянський обов'язок мусульманина, бо служить інтересам захисту його честі, власності та сім'ї» [4].

Як бачимо «суб'єктивна установка контрагентів на взаємодію» [1, с. 197] у процесі формування релігійно-політичного простору здатна оптимізувати процес консолідації українського суспільства та сприяти формуванню сучасної політичної нації, відкривати перспективи для діалогу та співпраці у різних сферах суспільного життя. Критично важлива доля відповідальності за це покладена на державу, що реалізує політику у сфері релігії у відповідності до чинного законодавства та з гарантією свободи совісті та інших прав громадян.

Література:

1. Бортнікова О.Г. Взаємодія релігії і політики: теорія і методологія: монографія. Київ : Паливода А.В, 2017. 228 с.
2. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО). URL: <https://vrciro.org.ua/ua> (дата звернення 22.06.2021).
3. Єленський В. Між релігійною свободою і національною безпекою: документи ОБСЄ «Свобода релігії або переконань та безпека» в західному, російському та українському контекстах. *Релігійна свобода*. 2021. № 25. С. 21–32.
4. Соціальна концепція мусульман України. URL: <https://umma.in.ua/ua/node/1890> (дата звернення 22.06.2021).
5. Україна 2020-2021: невинуваті очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки). URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-ENG.pdf> (дата звернення 22.06.2021).